

materiały z badań

BARBARA KUTKOWSKA¹, IWONA ANTOSZ²

SZANSE I ZAGROŻENIA ROZWOJU GRUP PRODUCENTÓW ROLNYCH

Abstrakt. Łączenie się rolników w grupy producenckie jest koniecznością w sytuacji postępującego wzrostu konkurencji na rynkach rolnych. Dzięki integracji producenci mogą uzyskać ekonomiczne korzyści skali i ograniczać koszty wytwarzania produktów rolniczych. Po integracji Polski z UE proces zakładania nowych grup zdynamizował się. Impulsem była możliwość uzyskania dofinansowania z budżetu UE. Pomimo stale wzrastającej liczby grup producenckich jest ich niewiele, zwłaszcza w relacji do liczby gospodarstw rolniczych w kraju. Na podstawie badań przeprowadzonych wśród członków i liderów grup producentów rolnych, działających w województwie dolnośląskim, dokonano próby zdefiniowania barier i możliwości rozwojowych tej formy współdziałania rolników. Rolnicy dostrzegają korzyści współpracy, głównie poprzez wspólne pokonywanie barier rynkowych i finansowanie z budżetu unijnego. Podstawową barierą są problemy mentalnościowe, a także słaba kondycja ekonomiczna gospodarstw, zbyt małe zaangażowanie władz lokalnych w działalność grup oraz problemy administracyjne.

Słowa kluczowe: integracja, rolnictwo, grupa producencka, gospodarstwo

PRZESŁANKI PROCESÓW INTEGRACYJNYCH W ROLNICTWIE

Zmiany systemu gospodarczego w Polsce ujawniły wszystkie słabości sektora rolnego: niekorzystną strukturę agrarną, zapóźnienia technologiczne i słabe powiązania producentów rolnych z rynkiem. Przemiany systemowe polegały przede wszystkim na wprowadzeniu mechanizmu rynkowego, a już w mniejszym stopniu kreowały otoczenie instytucjonalne [Czyżewski i Jerzak 2008, s. 72–73]. Radykalne odcięcie się od struktur poprzedniego ustroju oraz kosztowne i wymagające czasu budowanie mocnych struktur instytucjonalnych po-

¹ Autorka jest pracownikiem naukowym Instytutu Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN (e-mail: barbara.kutkowska@up.wroc.pl).

² Autorka jest doktorantką w Instytucie Nauk Ekonomicznych i Społecznych UP we Wrocławiu, (e-mail: iwona-ak@o2.pl).

woduje, że producenci często nie są w stanie „...wypracować efektywnych w sensie optymalizacji kosztów transakcyjnych, relacji kontraktowych” [ibidem, s. 73]. Tak rozumiane struktury instytucjonalne to system powiązań między dostawcą (producentem rolnym) a odbiorcą (np. zakładem przetwórczym). Jako przykład można wymienić: giełdy towarowe, kontrakcje bezpośrednią oraz grupy producentów rolnych [Czyżewski i Jerzak 2006].

Istotną przesłanką działań integracyjnych w rolnictwie jest niedoskonałość struktur rynku [Le Vay 1983]. Na rynkach rolnych istnieje bowiem asymetria w postaci wysokiego stopnia koncentracji dostawców środków produkcji i odbiorców produktów rolnych oraz słabej koncentracji producentów rolnych. Drożą do zmniejszenia nierównowagi w udziale sił rynkowych są procesy integracji poziomej i pionowej [Woś 1996, Małysz 2001, 2002, Żmija i Kuczera 2002]. Z upływem czasu poziome działania integracyjne mogą stać się zaczątkiem integracji pionowych, co w rzeczywistości przełoży się na przejmowanie przez grupy producenckie funkcji hurtu pierwotnego i wstępnego przetwórstwa płodów rolnych [Lemanowicz 2004]. Jest to jedyny sposób, aby grupy producentów rolnych stały się liczącym elementem agrobiznesu, a rolnicy partycypowali w tworzeniu wartości dodanej kolejnych faz produkcji. Działalność grup producentów rolnych, jako forma działania zespołowego, prowadzić może do obniżenia kosztów produkcji, głównie poprzez lepsze wykorzystanie środków produkcji, maszyn i urządzeń, promowanie i możliwość wprowadzania nowoczesnych technologii, a także drogą zmniejszenia jednostkowych kosztów transakcyjnych, co zdecydowanie zwiększa siłę konkurencyjną pojedynczego producenta [Małysz 2002, Czyżewski 2007]. Często funkcjonowanie w grupie w ogóle umożliwia drobnym producentom obecność na rynku produktów rolnych. Grupy producenckie łącząc się w związki, maksymalnie zbliżają producenta do odbiorcy, co umożliwia przechwycenie marż uzyskiwanych przez pośredników i w efekcie przyczynia się do poprawy sytuacji ekonomicznej pojedynczych gospodarstw rolnych [Skrijka 1999]. Niekorzystną sytuację pojedynczego rolnika na rynku potęgują procesy liberalizacji handlu zagranicznego i globalizacji [Karasiewicz 2001]. Jak wskazują doświadczenia państw UE, dobrze współpracujące ze sobą organizacje producenckie potrafią sprostać warunkom konkurencji globalnej, są także liczącym się partnerem dla polityków i decydentów przy ustalaniu kierunków polityki rolnej.

Pomimo niezaprzeczalnych korzyści, jakie niesie zespołowe działanie w grupach producentów, ich liczba w Polsce jest jeszcze niewystarczająca, zwłaszcza w relacji do dużej liczby gospodarstw rolnych. Zatem zdefiniowanie barier w powstawaniu i funkcjonowaniu grup producentów rolnych oraz wykazanie korzyści i szans rozwojowych jest zagadnieniem ważnym, wartym podjęcia analiz naukowych.

CEL I METODA

Celem opracowania jest wskazanie możliwości rozwoju grup producentów rolnych w Polsce po integracji rolnictwa ze strukturami UE. Przy ocenie szans

i ograniczeń rozwojowych wzięto pod uwagę: ewolucję uwarunkowań prawnych, finansowanie ich działalności ze środków unijnych w ramach PROW, motywacje wspólnego działania, rolę lidera w funkcjonowaniu grup producenckich, dostrzegane przez członków grup korzyści działań zespołowych, a także ograniczenia.

Jako metodę badawczą do analizy uregulowań prawnych oraz oceny możliwości finansowania ze środków publicznych wykorzystano metodę dokumentacyjną. Opisując dynamikę zmian liczebności grup producenckich w Polsce, sięgnięto po dane liczbowe MRiRW oraz ARiMR. Podstawową metodą było studium przypadku. Szczegółowe badania ankietowe przeprowadzono wśród liderów i członków 15 grup producentów rolnych zlokalizowanych w województwie dolnośląskim. Ankietyzacji poddano również przedstawicieli władz gmin, na których terenie położone są analizowane grupy.

REGULACJE PRAWNE FUNKCJONOWANIA GRUP PRODUCENTÓW ROLNYCH

Przepisy prawne w znacznym stopniu wpływają na możliwości rozwoju grup producenckich w Polsce. Podstawową regulacją prawną dotyczącą ich działalności jest ustawa o grupach producentów rolnych i ich związkach oraz o zmianie innych ustaw z dnia 15 września 2000 roku [Ustawa... 2000]. Zgodnie z jej treścią, grupy producentów rolnych są tworzone przez samych producentów w celu prowadzenia działalności gospodarczej. Ustawa ta ściśle określa zasady organizowania się producentów rolnych w grupy producentów i ich związki oraz zasady i warunki udzielania ze środków publicznych pomocy finansowej związanej z ich organizowaniem i funkcjonowaniem. Zgodnie z tym uregulowaniem prawnym, w grupy mogą się organizować producenci – osoby fizyczne prowadzące gospodarstwo rolne w rozumieniu przepisów o podatku rolnym i osoby prowadzące działalności rolniczą w zakresie działów specjalnych produkcji rolnej, w celu wspólnego dostosowania produkcji artykułów rolnych do warunków rynkowych, poprawy efektywności gospodarowania, planowania produkcji ze szczególnym uwzględnieniem jej jakości i ilości, koncentracji podaży i ochrony środowiska. Z treści ustawy wynika, że członkami grup chcących ubiegać się o wsparcie finansowe ze środków publicznych nie mogą być osoby prawne, nawet jeśli zajmują się produkcją rolną. Nie mogą też nimi być osoby fizyczne nieprowadzące gospodarstwa rolnego, w rozumieniu ustawy o podatku rolnym i działalności rolniczej, z zakresu działów specjalnych produkcji rolnej. Grupa powinna być utworzona przez producentów jednego produktu lub grupy produktów wymienionych w rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Oprócz szczegółowych wymagań określonych w ustawach, na których podstawie, grupa się tworzy, dodatkowe wytyczne powinien zawierać akt założycielski. Grupa producencka musi spełniać wymogi określone w rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Kolejne Rozporządzenia MRiRW [2001, 2003, 2004, 2005 i 2008] precyzowały listę produktów i grup produktów, których producenci mogą tworzyć grupy, minimalną roczną wielkość produkcji towarowej

oraz minimalną liczbę członków grupy, biorąc pod uwagę zróżnicowanie regionalne koncentracją podaży, sytuację na rynku produktów rolnych oraz aktualny stan zorganizowania producentów. Minimalne wielkości produkcji towarowej są zróżnicowane i zależą od rodzaju produktu, natomiast minimalna liczba członków grupy producentów rolnych dla większości produktów wynosi pięciu członków.

Ustawa o grupach producentów rolnych i ich związkach z 2000 roku jest dokumentem przewodnim i podstawowym dla innych regulacji prawnych związanych z ich dotowaniem i rejestrowaniem [Chałupka 2006]. Ustawa ta proponuje różne formy prawne utworzenia grup producentów rolnych, a mianowicie: spółdzielnie, rolnicze zrzeszenia branżowe, stowarzyszenia oraz spółki. Wywołała ona szereg dyskusji wśród członków grup producenckich [Boguta 2003]. Dotyczyły one między innymi możliwości organizowania się w grupy także podmiotów posiadających osobowość prawną³, niesprecyzowanej maksymalnej liczby gospodarstw wchodzących w skład grupy oraz ich wielkości, braku środków na sfinansowanie działalności grupy w pierwszym roku od momentu rejestracji oraz braku jednoznacznych propozycji najkorzystniejszej formy prawnej dla grup producentów rolnych⁴.

Kolejne zmiany w treści podstawowej ustawy z 15 września 2000 roku dokonywane były na podstawie doświadczeń z działalności grup producentów rolnych w poprzednich latach. Do najważniejszych zmian w nowelizacji ustawy z 2000 roku należy zaliczyć zmiany z 18 czerwca 2004 roku⁵ i ustawę z dnia 15 grudnia 2006 roku⁶. Regulacja z 2004 roku umożliwiła tworzenie grup producenckich przez osoby prawne prowadzące gospodarstwo rolne lub działalność w zakresie działów specjalnych produkcji rolnej. Kolejne korzystne rozwiązania wprowadziła ustawa z 2006 roku. Nowelizacja ta umożliwiła również spółdzielniom ubieganie się o status grupy producentów rolnych [Rozporządzenie MRiRW... 2008]. Do pozytywnych zmian wprowadzonych ustawą z 2006 roku zaliczyć można wprowadzoną od 1 stycznia 2007 roku możliwość zwolnienia podatkowego grup w zakresie podatku od nieruchomości, a więc budynków i budowli wykorzystywanych wyłącznie na prowadzenie działalności statutowej. Jest to ważne, gdyż pierwsze lata są dla tych grup trudne pod względem finansowym i inwestycyjnym, co wiąże się z budowaniem czy też z modernizacją budynków i budowli. Korzystne jest również częściowe zwolnienie z podatku dochodowego osób prawnych, a mianowicie wolne od podatku są dochody pochodzące ze sprzedaży produktów wyprodukowanych w gospodarstwach członków grupy producenckiej. Dotyczy to obrotu między członkami i grupą, co pozwoli na szybsze i skuteczniejsze inwestowanie środków finansowych wypracowanych zarówno przez grupę, jak i jej członków w części wydatkowanej na rzecz członków tej grupy w roku podatkowym lub roku po nim następującym [Ustawa... 1992]. Rolnik sprzedający produkty rolne

³ Możliwość taką dla osób prawnych dała nowelizacja z 2004 roku (Dz.U. z 2004, nr 162, poz. 1699, art 2).

⁴ Na te kwestie zwracają uwagę Czyżewski i Jerzak [2008 s. 81–82].

⁵ Dz.U. z dnia 19 lipca 2004 roku.

⁶ Dz.U. z dnia 2006 roku.

wyprodukowane w swoim gospodarstwie nie podlega obowiązkowi podatkowemu, natomiast grupa, którą należy traktować jako „przedłużenie gospodarstwa rolnego”, takiemu obowiązkowi uprzednio podlegała, co wcześniej stawiało ją w mniej korzystnej sytuacji. Podstawowa regulacja prawna z 2000 roku ulegała ewolucji, stopniowo wprowadzano nowelizacje, które stawiają grupy producentów rolnych w bardziej sprzyjającej dla nich sytuacji, dając im szanse dalszego rozwoju.

WSPARCIE FINANSOWE GRUP PRODUCENTÓW ROLNYCH W RAMACH WPR

Pomoc finansową ze środków publicznych grupy producentów rolnych otrzymywały także przed integracją Polski ze strukturami UE i objęciem rolnictwa instrumentami wspólnej polityki rolnej. Charakter i tryb udzielania tego wsparcia określiła ustawa o grupach producentów rolnych i ich związkach [Ustawa... 2000]. Grupa producencka mogła otrzymać wsparcie z budżetu krajowego na założenie i wsparcie działalności administracyjnej w okresie pierwszych pięciu lat od wydania decyzji stwierdzającej spełnienie przez grupę warunków określonych w ustawie. Podstawą uzyskania wsparcia finansowego przez grupy producentów rolnych ze środków publicznych była konieczność wpisania ich do rejestru prowadzonego przez właściwego z tytułu miejsca siedziby grupy wojewody (marszałka)⁷. Pomoc ta wynosiła w kolejnych latach: 5, 4, 3, 2 i 1% udokumentowanych przychodów rocznych grupy ze sprzedaży produktów, dla których grupa została utworzona, wyprodukowanych w gospodarstwach jej członków. Wsparcie nie mogło być większe niż: w pierwszym roku 80-krotności, w drugim 64-krotności, w trzecim roku 48-krotności, w czwartym roku 32-krotności, w piątym roku 16-krotności przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia ogłaszanego przez prezesa GUS. Finansowego wsparcia udzielała grupom na ich wnioski Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa ze środków przyznanych na ten cel w ustawie budżetowej [Ustawa... 2000]. Ten tryb pomocy obowiązywał do 2006 roku dla grup producentów rolnych wpisanych do rejestru do 30 kwietnia 2004 roku.

Po 2004 roku grupy producenckie uzyskały możliwość skorzystania z pomocy finansowej z funduszy unijnych, co stało się dodatkowym czynnikiem zachęcającym rolników do tworzenia nowych grup. Grupy zarejestrowane po 1 maja 2004 roku uzyskiwały wsparcie finansowe zgodnie z ustawą z dnia 28 listopada 2003 roku o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich ze środków pochodzących z Sekcji Gwarancji Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej [Ustawa... 2003]. W Planie Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW 2004–2006) ten instrument wsparcia określono jako działanie „Grupy producentów rolnych” [Rozporządzenie RM... 2004]. Pomoc finansową mogą otrzymać tylko grupy będące w rejestrze marszałka właściwego ze względu na siedzibę grupy producenckiej. Uruchamianie działania na wniosek grupy producenckiej, po spełnieniu warunków for-

⁷ Po 2006 roku rejestr grup producenckich prowadzony jest w Urzędach Marszałkowskich.

malnych, odbywało się tak, jak w latach poprzednich, za pośrednictwem Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa. Pomoc finansowa oferowana była w formie rocznych płatności w okresie pierwszych pięciu lat od daty wydania decyzji o wpisie do rejestru grup producentów rolnych. Kwota wsparcia stanowiła w pierwszym, drugim, trzecim, czwartym, piątym roku odpowiednio po: 5, 5, 4, 3 i 2% rocznej wartości netto sprzedanej produkcji wyprodukowanej w gospodarstwach członkowskich do kwoty 1 mln euro w kolejnych pięciu latach, i odpowiednio: 2,5, 2 i 1,5% rocznej wartości produkcji przekraczającej 1 mln euro. Maksymalny limit wysokości wsparcia dla grupy producenckiej to: w pierwszym i drugim roku 100 tys. euro, w trzecim roku 80 tys. euro, w czwartym roku 60 tys. euro i w piątym roku 50 tys. euro. Warunkiem koniecznym, aby uzyskać dofinansowanie, była wysokość udokumentowanych przychodów ze sprzedaży produktów wytworzonych w gospodarstwach członkowskich, stanowiąca więcej niż połowę przychodów grupy ze sprzedaży produktów lub grup produktów, dla których grupa została utworzona. Pomocą finansową objęto grupy producenckie wytwarzające produkty lub grupy produktów wskazane przez ustawodawcę. Uzyskane wsparcie przeznaczyć można było na refundację kosztów założenia grupy producenckiej, jak również kosztów działalności administracyjnej.

W nowym okresie programowania, po 2006 roku, wspieranie grup producentów rolnych odbywa się w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007–2013 finansowanego przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich [Rozporządzenie MRiRW... 2007]. Podstawą prawną jest Rozporządzenie MRiRW [2007] w sprawie warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „Grupy producentów rolnych” objętej Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich. Działanie to jest kontynuacją działania z lat 2004–2006, a wysokość udzielanej dotacji w danym roku ustala się według wcześniej stosowanych zasad, czyli na podstawie wartości udokumentowanych rocznych przychodów netto ze sprzedaży produktów lub grupy produktów, dla których grupa została utworzona. Kwoty wsparcia są analogiczne do tych z poprzedniego okresu programowania. Lista produktów i grup produktów objętych wsparciem finansowym w ramach WPR w latach 2007–2013 obejmuje 29 produktów lub grup produktów. Pomocą objęto między innymi: podstawowe produkty roślinne i zwierzęce (ziarno zbóż, ziemniaki, buraki cukrowe, nasiona roślin oleistych, mleko krowie, owcze i kozie), a także produkty rolnictwa ekologicznego, produkty regionalne i produkty roślinne do wykorzystania technicznego lub pozyskiwania energii, rośliny przeznaczone do produkcji zielarskiej i farmaceutycznej i inne. Rozporządzenie RM [2007] w sprawie szczegółowych warunków działań ARiMR określiło szczegółowo zakres kosztów założenia grupy producentów rolnych. Do kosztów tych mogą być zaliczane następujące poniesione wydatki: opłaty notarialne, opracowanie planów działania, zakup niezbędnego wyposażenia pomieszczeń administracyjno-biurowych. Do kosztów działalności administracyjnej grupa mogła też zaliczyć wszystkie wydatki wynikające z przyjętego planu działania, poniesione na: wynagrodzenia oraz składki na ubezpieczenie społeczne i fundusz pracy pracowników zatrudnionych przez grupę, na podstawie umowy o pracę albo osób wykonujących pracę na podstawie

umowy zlecenia lub umowy o dzieło, usługi doradcze i prawne, podróże służbowe pracowników i osób zatrudnionych według określonych przepisów szczegółowych, materiały i usługi związane z prowadzeniem działalności administracyjnej, podstawowe ubezpieczenia i najem pomieszczeń służących do prowadzenia działalności administracyjnej. Wsparcie grupie producentów rolnych w ramach WPR może być przyznane tylko raz w okresie jej działalności, niezależnie od tego, czy źródłem tej pomocy jest budżet krajowy, czy budżet unijny.

W ramach PROW 2007–2013 grupy producenckie w Polsce uzyskały wsparcie finansowe działalności w kwocie sięgającej niemal 250 mln złotych a dla grup wnioskujących o pięcioletnią pomoc w latach 2004–2006 – 50 mln złotych. Skala finansowania działalności grup producentów rolnych jest w kraju przestrzennie zróżnicowana (tabela 1). Liderem w pozyskiwaniu środków finansowych na działanie „Grupy producentów rolnych” jest województwo wielkopolskie, a także dolnośląskie, kujawsko-pomorskie i opolskie. Od pozostałych wyraźnie odstają województwa: świętokrzyskie, małopolskie i podkarpackie. Zróżnicowanie finansowania w poszczególnych regionach Polski wiąże się z dynamiką rejestracji grup producentów rolnych po 2004 roku.

TABELA 1. Finansowanie działalności grup producentów rolnych w ramach PROW 2007–2013 (stan na 31.08.2012 r.)

TABLE 1. Financing of agricultural producer groups within RDP (Rural Development Plan) (dated on 31st of August 2012)

Województwo	PROW 2007–2013			Zobowiązania PROW 2004–2006		
	wydane decyzje		zrealizowane płatności	wydane decyzje		zrealizowane płatności
	liczba	PLN		liczba	PLN	
1 Dolnośląskie	184	31 297 182,60	32 392 376,33	35	5 233 068,64	5 345 458,37
2 Kujawsko--pomorskie	154	24 011 739,33	23 740 171,42	70	10 487 632,76	9 704 185,70
3 Lubelskie	23	2 278 158,59	2 328 158,59	15	2 708 678,85	2 708 678,85
4 Lubuskie	82	21 729 418,89	21 958 286,39	13	3 079 061,98	3 079 061,98
5 Łódzkie	25	5 751 262,86	5 801 262,86	0	0,00	0,00
6 Małopolskie	9	807 875,28	851 915,28	9	1 528 543,97	1 528 543,97
7 Mazowieckie	44	7 983 168,33	8 290 600,42	11	1 777 396,42	1 549 590,23
8 Opolskie	137	26 235 599,99	25 663 870,72	35	4 230 022,60	4 366 839,41
9 Podkarpackie	21	2 458 003,06	2 885 493,17	16	1 470 911,14	1 676 460,84
10 Podlaskie	48	9 901 095,82	9 314 795,39	0	0,00	0,00
11 Pomorskie	97	13 049 816,82	13 784 205,30	12	1 575 422,21	1 575 422,21
12 Śląskie	47	10 282 641,36	10 222 920,95	4	873 448,92	1 167 862,38
13 Świętokrzyskie	9	1 735 691,95	1 885 691,95	5	268 776,06	2698 776,06
14 Warmińsko-mazurskie	92	17 336 198,33	18 143 569,95	9	2 098 215,23	2 098 215,23
15 Wielkopolskie	281	51 270 060,18	51 010 341,14	63	10 184 097,77	10 028 780,92
16 Zachodniopomorskie	86	19 956 587,42	19 404 918,44	25	5 137 65,23	4 889 068,01
Polska	1339	246 084 500,73	247 678 578,30	322	50 653 241,78	49 986 944,16

Źródło: System Informacji Zarządczej ARiMR.

GRUPY PRODUCENTÓW ROLNYCH NA DOLNYM ŚLĄSKU – STUDIUM PRZYPADKU

Rozwój grup producentów rolnych w województwie dolnośląskim na tle kraju

Proces powstawania grup producentów rolnych rozpoczął się w Polsce na początku lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku. W tym czasie zakładano również pierwsze grupy producenckie w województwie dolnośląskim. W 1997 roku zanotowano w kraju 326 różnych form zespołowego działania rolników. Ponad 32% zespołów było zarejestrowanych, a 68% działało na podstawie umów zawieranych między rolnikami. W procesie tworzenia różnych form organizowania się rolników znaczącą rolę odegrały Ośrodki Doradztwa Rolniczego. Z ich inicjatywy w latach 1992–2000 powstało 437 różnych zrzeszeń i stowarzyszeń. Jak piszą autorzy analizy: „...niestety zdecydowana większość z nich nie podjęła działalności gospodarczej” [Chlebicka i in. 2008]. Z danych Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi wynika, że do 2004 roku do rejestru wojewodów (później marszałków) wpisanych zostało nieco ponad 60 grup działających formalnie. W tym czasie najwięcej organizacji producenckich zarejestrowanych zostało na terenie województwa wielkopolskiego (13), małopolskiego (9) i dolnośląskiego (7). W województwach: lubuskim, śląskim i zachodniopomorskim nie odnotowano rejestracji żadnej grupy (tabela 2).

Po 2004 roku liczba grup producenckich w Polsce wzrosła wielokrotnie. Wpływ na to na pewno miała pomoc finansowa skierowana do grup w ramach PROW. W 2012 roku funkcjonowało w kraju 967 grup (tabela 2). Ich liczba w stosunku do stanu z 2003 roku wzrosła jedenastokrotnie. W pierwszym okresie po integracji z UE, w latach 2004–2006, liczba grup producenckich zwiększyła się ponad czterokrotnie. Największy przyrost miał miejsce w województwie wielkopolskim (36 nowych grup), kujawsko-pomorskim i podkarpackim (po 16 nowych grup) oraz dolnośląskim (5 nowych grup). W województwie dolnośląskim w tym czasie liczba grup producenckich zwiększyła się prawie trzykrotnie. Jeszcze szybciej powstawały grupy producenckie po 2006 roku. Rozpoczęto proces rejestracji grup w województwach, na których terenie do tego czasu grupy formalnie nie działały (lubuskie, śląskie, pomorskie i zachodniopomorskie). W województwie dolnośląskim w latach 2007–2012 liczba grup producenckich wzrosła aż czternastokrotnie. Silną dynamiką wzrostu cechowały się także województwa wielkopolskie i kujawsko-pomorskie.

Z danych liczbowych wynika, że silnym impulsem do zakładania grup producenckich w Polsce była integracja z UE. Wymogi wspólnego rynku, zwiększona konkurencja, a zwłaszcza możliwość uzyskania dofinansowania dla grup z budżetu unijnego⁸ spowodowały silną dynamikę powstawania nowych grup w poszczególnych latach członkostwa. Najwięcej grup utworzono w latach 2008–2012. W tym czasie zarejestrowano 70% obecnie funkcjonujących grup producenckich w Polsce. Grupy takie powstają przede wszystkim na terenach

⁸ Dofinansowanie to realizowane jest jako działanie PROW.

TABELA 2. Liczba grup producentów rolnych w Polsce w latach 2002–2012

TABLE 2. Number of agricultural producer groups in Poland in 2002–2012

Lp.	Województwo	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012		
												liczba grup	%	lokata w kraju
1	Dolnośląskie	1	3	3	4	8	19	39	62	76	99	112	11,6	2
2	Kujawsko-pomorskie	0	1	5	11	17	23	45	59	74	103	110	11,4	3
3	Lubelskie	0	2	2	2	4	5	7	11	14	19	23	2,4	12
4	Lubuskie	0	0	0	0	1	8	18	23	28	41	56	5,8	7
5	Łódzkie	0	1	2	2	2	3	6	9	14	17	22	2,3	13
6	Małopolskie	1	3	5	6	6	7	8	8	9	10	11	1,1	16
7	Mazowieckie	1	2	2	4	4	8	13	15	20	25	41	4,2	9
8	Opolskie	0	0	2	3	5	14	27	42	55	69	78	8,1	4
9	Podkarpackie	0	1	4	4	4	4	8	9	13	23	28	2,9	11
10	Podlaskie	0	1	1	1	1	1	8	9	21	22	30	3,1	10
11	Pomorskie	0	0	2	3	4	19	23	27	34	47	49	5,1	8
12	Śląskie	0	0	0	0	1	3	11	12	17	20	22	2,3	13
13	Świętokrzyskie	0	1	1	1	2	2	3	4	8	10	14	1,4	15
14	Warmińsko-mazurskie	0	1	1	2	3	10	18	26	39	52	67	6,9	5
15	Wielkopolskie	3	3	7	11	18	31	52	82	111	178	241	24,9	1
16	Zachodniopomorskie	0	0	0	0	5	15	22	31	37	49	63	6,5	6
	Polska	6	19	37	54	85	172	308	429	570	784	967	100,0	x

Źródło: Na podstawie materiałów ARiMR.

o rozwiniętym rolnictwie, gdzie udział gospodarstw towarowych o większej sile ekonomicznej jest, w porównaniu z innymi regionami kraju, relatywnie większy, a działalność rolnicza ma istotne znaczenie w tworzeniu dochodów użytkowników gospodarstw rolnych. Nie bez znaczenia są również tradycje współpracy rolników w przypadku województwa wielkopolskiego.

Województwo dolnośląskie jest liderem w skali kraju, po województwie wielkopolskim, pod względem liczby zorganizowanych i działających grup producentów rolnych. W 2012 roku funkcjonowało tu 112 takich grup, co stanowi prawie 12% ogólnej liczby grup w Polsce (tabela 2). W 2000 roku w regionie dolnośląskim działało 15 grup producentów rolnych. Członkowie i liderzy tylko nielicznych spośród nich zdecydowali się na ich zarejestrowanie. W kolejnych latach powstawały nowe grupy, a ich członkowie formalizowali wspólną działalność, tylko tak mogli bowiem sięgnąć po wsparcie finansowe, początkowo z budżetu krajowego, a po integracji z unijnego. Proces ten uległ wyraźnemu przyspieszeniu po 2004 roku, a zwłaszcza w latach 2008–2012, kiedy formalnie zaczęło działać ponad 90 nowych grup producentów rolnych. Było to w dużym stopniu wynikiem realizacji przez Krajową Radę Spółdzielczą projektów promujących tworzenie tych grup, ale przede wszystkim możliwością uzyskania dofinansowania w ramach działania PROW. Zdecydowana większość obecnie działających grup powstała po 2004 roku, czyli po przystąpieniu Polski do UE. Czas pokaże, czy będzie to proces trwały, gdyż w tym samym czasie 7 grup uległo wykreśleniu z rejestru. Główną przyczyną rozwiązania grup producentów rolnych było przede wszystkim zakończenie pięcioletniego okresu funkcjonowania i wyczerpanie się możliwości wykorzystania wsparcia finansowego ze środków publicznych, przeznaczonego na działalność takiej formy organizacyjnej. Liderzy na bazie wykreślonych grup tworzą nowe organizacje o podobnym kierunku działania i formie prawnej, ale pod inną nazwą, aby móc ponownie skorzystać z 5-letniego finansowania w ramach PROW. Do kolejnych przyczyn rozwiązywania grup można zaliczyć wewnętrzne nieporozumienia wynikające z nieudolnego zarządzania grupą przez liderów oraz brak zaufania wśród samych rolników do takiej formy prowadzenia działalności, a także niespełnienie wymogów minimalnej wartości produkcji towarowej, wynikającej z uregulowań prawnych [Rozporządzenie MRiRW... 2003, Antosz 2011].

Zmiany struktury branżowej i formy prawnej grup producentów rolnych

Struktura branżowa grup producenckich w Polsce jest zróżnicowana w poszczególnych województwach i odzwierciedla ich charakter produkcji rolniczej. W Polsce najwięcej jest grup producentów ziarna zbóż i nasion roślin oleistych (25,4%), trzody chlewnej (19,8%) i drobiu (18,5%) – tabela 3. Grupy zbożowe i producentów nasion roślin oleistych skupiają się przede wszystkim w województwach: dolnośląskim, zachodnio-pomorskim i pomorskim oraz kujawsko-pomorskim. Grupy producentów drobiu przeważają w województwach: warmińsko-mazurskim, śląskim, świętokrzyskim i lubuskim, producentów trzody chlewnej – w wielkopolskim, łódzkim i mazowieckim, producentów mleka – w mazowieckim i podkarpackim, a owoców i warzyw – w małopolskim.

TABELA 3. Struktura grup producentów rolnych według branż w 2012 roku [%]
 TABLE 3. Structure of agricultural producer groups due to branch in 2012 [%]

Lp. Województwo	Ziarno zbóż	Ziarno zbóż i nasiona roślin oleistych	Nasiona roślin oleistych	Ziemniaki	Drób	Bydło	Mleko krowie	Trzoda chlewna	Owoce i warzywa	Pozostałe	Razem
1 Dolnośląskie	9,8	50,0	4,5	8,9	17,0	0,9	1,8	1,8	0,0	5,4	100,0
2 Kujawsko-pomorskie	12,7	28,2	11,8	2,7	6,4	6,4	4,5	18,2	0,0	9,1	100,0
3 Lubelskie	4,3	26,1	0,0	0,0	8,7	8,7	0,0	13,0	0,0	39,1	100,0
4 Lubuskie	5,4	19,6	8,9	0,0	44,6	1,8	10,7	7,1	0,0	1,8	100,0
5 Łódzkie	9,1	9,1	0,0	0,0	22,7	0,0	9,1	40,9	0,0	9,1	100,0
6 Małopolskie	9,1	18,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	18,2	18,2	36,4	100,0
7 Mazowieckie	2,4	7,3	0,0	7,3	19,5	2,4	22,0	31,7	2,4	4,9	100,0
8 Opolskie	20,5	32,1	19,2	2,6	15,4	0,0	1,3	5,1	0,0	3,8	100,0
9 Podkarpackie	0,0	32,1	0,0	0,0	17,9	3,6	14,3	10,7	0,0	21,4	100,0
10 Podlaskie	0,0	6,7	0,0	0,0	63,3	0,0	3,3	20,0	0,0	6,7	100,0
11 Pomorskie	6,1	42,9	6,1	8,2	8,2	2,0	8,2	8,2	0,0	10,2	100,0
12 Śląskie	0,0	13,6	4,5	0,0	45,5	4,5	9,1	18,2	0,0	4,5	100,0
13 Świętokrzyskie	0,0	7,1	0,0	0,0	42,9	0,0	7,1	7,1	0,0	35,7	100,0
14 Warmińsko-mazurskie	11,9	17,9	7,5	0,0	46,3	3,0	0,0	10,4	0,0	3,0	100,0
15 Wielkopolskie	5,8	13,7	5,4	1,2	7,9	7,9	8,7	45,2	0,0	4,1	100,0
16 Zachodnio-pomorskie	14,3	46,0	9,5	0,0	11,1	1,6	7,9	0,0	0,0	9,5	100,0
Polska	8,6	25,4	6,8	2,6	8,5	3,8	6,5	19,8	0,3	7,7	100,0

Źródło: Na podstawie materiałów ARIMR.

Analizując strukturę dolnośląskich grup producentów rolnych według branż w latach 2001–2012, zauważyć można istotne zmiany. W 2001 roku dominowały grupy producentów zbóż (80% ogólnej liczby grup w tym czasie), obok nich istniały pojedyncze grupy producentów drobiu, mleka, trzody chlewnej, roślin oleistych oraz grupy świadczące usługi maszynowe. Od 2008 roku struktura branżowa ustabilizowała się i w 2012 roku ponad 64% grup stanowili producenci zbóż i rzepaku – upraw dominujących w strukturze zasiewów w regionie. Grupy zbożowe i nasion roślin oleistych w 2008 roku integrowały 355 gospodarstw (około 0,5% ogólnej liczby gospodarstw o powierzchni powyżej 1 ha w regionie) i koncentrowały ponad 24 tys. ha areалу uprawy zbóż i rzepaku, co stanowiło 3,8% powierzchni tych upraw w województwie. W 2008 roku dolnośląskie grupy producenckie związane z branżą zbożową oraz nasion roślin oleistych stanowiły 20% ogólnej liczby tych grup w Polsce. Udział grup dolnośląskich w skupie zbóż wyniósł 6,3% skupu wojewódzkiego i około 1% skupu krajowego. Grupy dostarczały także do punktów skupu 5,5% wojewódzkiego skupu rzepaku, co stanowi 0,8% skupu krajowego. Drugą branżą, dominującą w grupach producentów rolnych na Dolnym Śląsku, są producenci drobiu (17%). Dziesięć

grup drobiarskich skupiało 64 gospodarstwa i dostarczało 22% produkcji wojewódzkiej i 1,2% produkcji krajowej sektora drobiarskiego [Norbert 2008]. Struktura branżowa grup producenckich odzwierciedla charakter rolnictwa dolnośląskiego o dominującej roli produkcji zbóż i rzepek, i znikomej obsadzie zwierząt gospodarskich.

Funkcjonowanie grup producenckich w odpowiednich formach prawnych regulują właściwe przepisy: kodeks spółek handlowych, prawo spółdzielcze, prawo o stowarzyszeniach i ustawa o organizacjach społeczno-zawodowych [Boguta 2006]. W początkowych latach powstawania grup producentów rolnych w województwie dolnośląskim, czyli w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku i na początku obecnego, dominowały formy prawne cechujące się niskimi kosztami założenia i rejestracji. Przede wszystkim były to zrzeszenia. Od 2006 roku przeważały już formy trwalsze – spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, które w latach 2007–2008 stanowiły 81% wszystkich form prawnych grup producentów rolnych na Dolnym Śląsku. Te duże dysproporcje udziałowe na korzyść spółki z o.o. wynikają ze szczegółowych zasad ich organizacji i funkcjonowania, określonych w obowiązującym od 1 stycznia 2001 roku kodeksie spółek handlowych. Formę spółdzielczą wybrało niewiele, bo tylko 4% grup producenckich, pozostałe działają jako zrzeszenia [Antosz 2011]. Przeciętnie w Polsce w 2008 roku najwięcej grup producenckich, bo 57%, przyjęło formę prawną spółki z o.o., 29% stanowiły stowarzyszenia, 11% zrzeszenia, a 3% spółdzielnie.

Kto tworzy grupy producentów rolnych

W celu bardziej wnikliwej analizy procesów integracyjnych w rolnictwie dolnośląskim szczegółowym badaniom ankietowym⁹ poddano członków 15 grup producentów rolnych. W okresie początkowych badań (2004 rok) w skład grup wchodziło 628 gospodarstw rolnych. W 2009 roku liczba gospodarstw rolnych zwiększyła się do 1227. Do badań wybrano grupy branży dominującej, producentów zbóż i nasion roślin oleistych i drobiarską. W 80% grupy zrzeszały producentów zbóż i nasion roślin oleistych, pojedyncze grupy reprezentowały branżę drobiarską, producentów tytoniu oraz producentów owoców i warzyw. Struktura branżowa tych gospodarstw była typowa dla struktury grup producenckich w regionie dolnośląskim.

Ankietyzacji poddano 182 rolników prowadzących gospodarstwa członkowskie oraz 15 liderów grup. Rolnicy wchodzący w skład badanych grup to, podobnie jak we wszystkich grupach producenckich działających na Dolnym Śląsku, osoby w średnim wieku, 40–55 lat. Rozpiętość wieku poszczególnych gospodarzy była duża – od 21–25 lat do ponad 60 lat. W większości przypadków, bo w 66%, członkami grup byli mężczyźni. Większość z nich posiadała duże doświadczenie zawodowe, wynikające z około dwudziestoletniego stażu pracy w rolnictwie. Członkowie badanych grup producentów rolnych charak-

⁹ Badania zrealizowano w ramach pracy doktorskiej Iwony Antosz *Działalność grup producentów rolnych na Dolnym Śląsku*. Praca ta została obroniona na Wydziale Nauk Ekonomicznych SGGW w Warszawie w 2011 roku. Promotor pracy: prof. dr hab. Barbara Kutkowska.

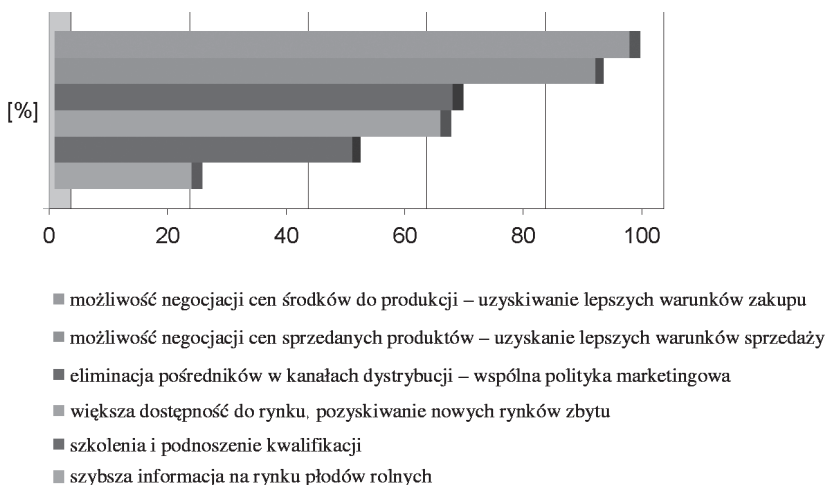
teryzowali się zróżnicowanym poziomem wykształcenia, jednak wśród nich był znaczący odsetek (22%) osób posiadających wykształcenie wyższe. Przeciętnie dominowało jednak wykształcenie średnie (65%) i zawodowe (12%). Wykształcenie wyższe i średnie było o bardzo zróżnicowanym profilu, ale z przewagą wykształcenia rolniczego. Grupy producenckie tworzyli ludzie o wyraźnej wyżej od przeciętnej aktywności społecznej. Byli wśród nich sołtysi, członkowie Rady Gminy, Rady Sołeckiej, Kółek Rolniczych. Wielu spośród nich ukończyło kursy podstaw obsługi komputera oraz różnego rodzaju kursy zawodowe.

Czołową rolę w organizacji pełnił jej lider. Jego doświadczenie zawodowe oraz kwalifikacje były podstawą skutecznego kierowania, stanowiąc o jakości kapitału ludzkiego przywódcy. Większość liderów to ludzie dojrzały, po 50 roku życia, tylko 8% z nich nie przekroczyło 30 lat. Ponad połowa z nich posiadała wykształcenie wyższe, pozostali zaś – średnie. Prawie w 70% było to wykształcenie rolnicze, a w 23% – techniczne. Tak więc można stwierdzić, że badanymi grupami producenckimi kierowali doświadczeni fachowcy z branży rolniczej. Jest to bardzo istotne, gdyż liderzy decydują w znacznym stopniu o funkcjonowaniu grup. Byli to ludzie dobrze znający uwarunkowania działalności rolniczej, zorientowani w realiach życia na wsi oraz mentalności ich mieszkańców. Kierujący ankietowanymi grupami byli naturalnymi liderami, często praktycznymi organizatorami, ludźmi dokonującymi analiz i oceny problemów, co umożliwiła skuteczne ich rozwiązywanie.

Gospodarstwa wchodzące w skład grup producenckich charakteryzowały się średnią powierzchnią użytków rolnych, kilkakrotnie przekraczającą średnią powierzchnię w województwie dolnośląskim i w Polsce. Wyjątkiem była grupa producentów drobiu, w skład której wchodziły liczne, niewielkie gospodarstwa. Jednak zróżnicowanie powierzchni gruntów rolnych było bardzo duże – od około 7,0 ha do ponad 100 ha. Zdecydowanie jednak dominowały te obszary większe. Udział gospodarstw w badanych grupach producentów rolnych o powierzchni powyżej 20 ha UR zawierał się w przedziale od 12 do 56%, a gospodarstw o powierzchni powyżej 50 ha UR – od 2 do 33%. Można więc uznać, że w analizowane grupy producenckie połączyły się gospodarstwa większe niż przeciętne, których użytkownicy drogą integracji poziomej dążyli do zwiększenia swojej pozycji konkurencyjnej na rynku. W przypadku większości (80%) grup producenckich produkcja rolnicza wszystkich ich członków wskazywana była jako główne źródło dochodu. Wynikało to z faktu, że w grupy producentów rolnych połączyły się gospodarstwa obszarowo większe, o nastawieniu na produkcję wysokotowarową.

Motywacje wspólnego działania, korzyści i zagrożenia

O motywę podjęcia wspólnej działalności w ramach grup producentów rolnych zapytano zarówno rolników, jak i liderów grup dolnośląskich. Zdecydowana większość, w tym wszyscy liderzy, uznali, że podstawowym motywem podjęcia wspólnego działania była chęć integrowania się w celu uzyskania lepszych warunków sprzedaży i zaopatrzenia (rysunek 1).

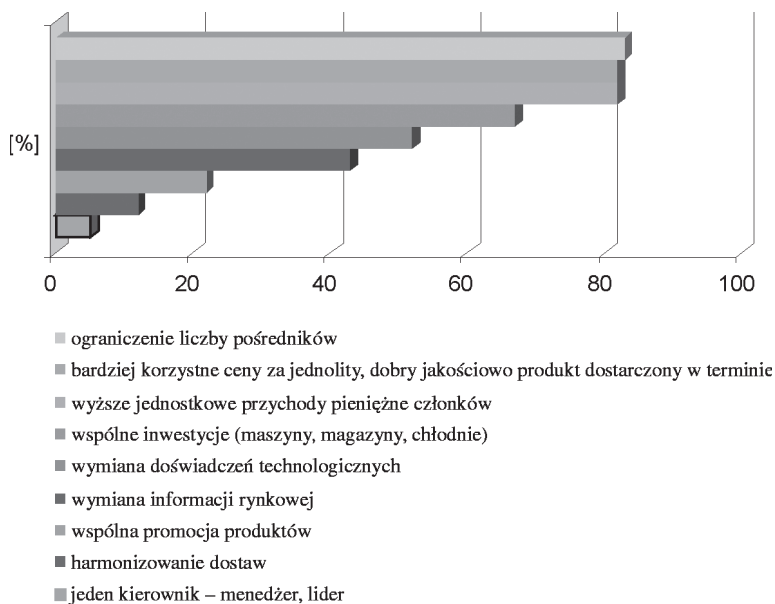

RYSUNEK. 1. Motywy wstąpienia do grupy producentów rolnych w opinii ankietowanych rolników
 FIGURE 1. Motives of entry to agricultural producer groups in opinion of questioned farmers
 Źródło: Na podstawie Antosz [2011].

Za główne motywy wspólnego gospodarowania członkowie grup uznali możliwość negocjacji cen środków do produkcji oraz uzyskiwanie lepszych warunków przy transakcjach sprzedaży produktów rolnych (ponad 90% wskazań). Z kolei 67% ankietowanych wskazało na prowadzenie wspólnej polityki marketingowej i eliminację pośredników w kanałach dystrybucji, tak więc intuicyjnie rolnicy ci, jako motyw wspólnej działalności, uznali to, co jest jej istotą w warunkach rynkowych, czyli obniżenie kosztów transakcyjnych. W dalszej kolejności ankietowani rolnicy wskazali, jako motyw przystąpienia do grupy producenckiej, podjęcie wspólnych działań w zakresie podnoszenia kwalifikacji zawodowych i możliwości korzystania z różnego rodzaju szkoleń (ponad 50% wskazań). Około jedna czwarta ankietowanych wskazała również na możliwość zdobywania rzetelnych informacji o rynku produktów rolnych.

Podobnie wszyscy liderzy dostrzegali sens wspólnych działań w negocjacjach cen sprzedawanych produktów oraz zakupywanych środków do produkcji, a także w ograniczaniu pośredników w kanałach dystrybucji. Wspólne działania w opinii liderów (82% wskazań) zwiększały dostępność do rynku, dawały możliwość obniżania kosztów produkcji i zwiększania pozycji konkurencyjnej (84% badanych). Podobnie jak rolnicy, również liderzy w 52% wskazali, że zamiar uczestniczenia w grupie producenckiej powodowany był możliwością podnoszenia kwalifikacji zawodowych i zdobywania nowych doświadczeń.

Rolnicy dostrzegali konkretne korzyści działań grupowych (rysunek 2). Zdecydowana większość (ponad 80% ankietowanych) uznała, że dzięki procesowi integracji możliwe jest ograniczenie liczby pośredników w kanałach dystrybucji, dotyczących sprzedaży produktów i zakupów środków do produkcji, również uzyskanie lepszej ceny za lepszy i jednolity jakościowo produkt,

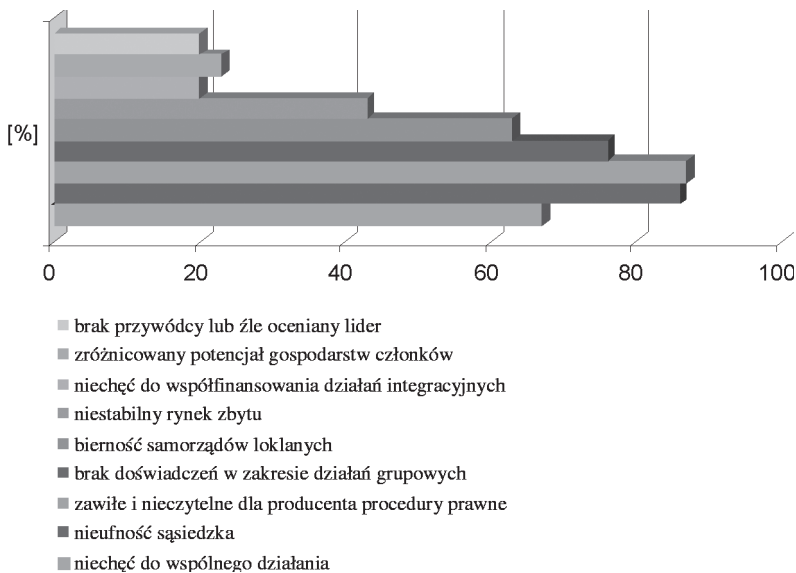
RYSUNEK 2. Korzyści wynikające z funkcjonowania w grupie producenckiej w opinii ankieterowanych rolników

FIGURE 2. Advantages resulting from functioning in producer group in the opinion of questioned farmers
 Źródło: Na podstawie Antosz [2011].

a przez to osiągnięcie wyższych przychodów pieniężnych ze sprzedaży. Ponad połowa ankieterowanych rolników wskazała, że uczestnictwo w grupie umożliwiło im realizację wspólnych inwestycji. Przede wszystkim były to nowe magazyny i chłodnie, a także zakup wspólnie użytkowanych maszyn. Łączenie kapitałów własnych, a także możliwość zaciągnięcia kredytów na cele inwestycyjne było możliwe właśnie dzięki współpracy w grupie. Istotną sprawą jest także wymiana doświadczeń w zakresie wdrażania nowoczesnych technologii oraz sprawne pozyskiwanie i wymiana informacji rynkowych. Około jedna czwarta ankieterowanych, jako korzyści uczestnictwa w grupie, odnotowała wspólną promocję sprzedawanych produktów. Pojedynczy rolnicy dostrzegali także znaczenie harmonizacji dostaw oraz istnienie menedżera-lidera, który skutecznie działa na rzecz dobra wspólnego, jakim są sprawy bieżące oraz rozwój grupy producentów rolnych w przyszłości.

Ankieterowani rolnicy wskazali również liczne czynniki stanowiące zagrożenie dla pomyślnego działania w grupie producentów rolnych. Były to przede wszystkim: niechęć do wspólnego działania i nieufność sąsiedzka oraz brak wiedzy i doświadczenia w zakresie działań grupowych. Rolnicy dostrzegają zatem, iż podstawowe czynniki ograniczające tkwią w nich samych, w ich cechach osobowościowych. Znaczna liczba (67% ankieterowanych) wskazała na bierność samorządów i ich słabe zainteresowanie rozwojem grup, a także zbyt zawile i nieczytelne procedury prawne (87% ankieterowanych). W opinii tylko 45% ankieterowanych dużym zagrożeniem ich funkcjonowania był niestabilny rynek. Jedynie około 20% badanych rolników

wskazało na zagrożenia w funkcjonowaniu i rozwoju grup producenckich, wynikające z niechęci do współfinansowania działań wspólnie realizowanych. Zagrożeniem mógł być również nadmiernie zróżnicowany potencjał gospodarstw członków grupy czy też brak dobrego przywódcy (rysunek 3).

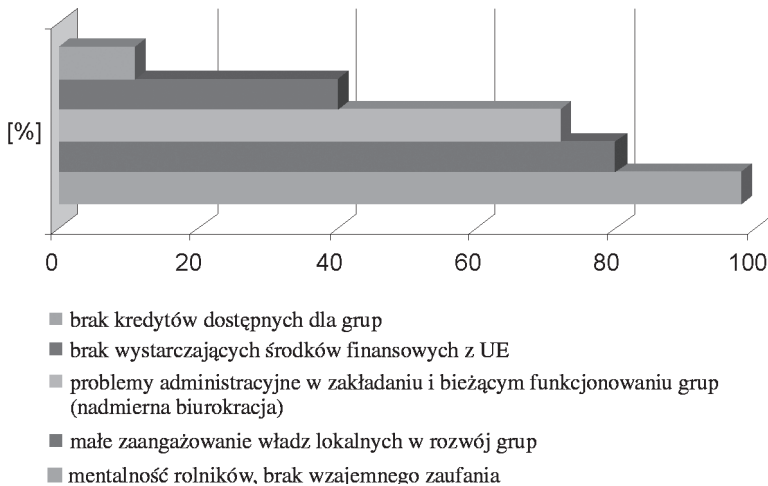
RYSUNEK 3. Czynniki będące zagrożeniem dla funkcjonowania gospodarstw w grupie producentów rolnych w opinii rolników

FIGURE 3. Factors being as a threat for functioning of farms in agricultural producer group in farmers opinion

Źródło: Na podstawie Antosz [2011].

O zagrożenia dla rozwoju grup zapytano również ich liderów (rysunek 4). Respondenci uznali, że główną barierę, niezwykle trudną do pokonania, stanowi mentalność rolników. Są to pewne przyjęte wzorce postępowania w różnych sytuacjach, umiejętność i sposoby organizowania własnej pracy, a przede wszystkim brak wzajemnego zaufania w działaniach gospodarczych. Nie bez znaczenia są tu negatywne doświadczenia z przeszłości w działaniach kolektywnych, zwłaszcza rolników w średnim i starszym wieku. Wielu ankietowanych liderów wskazało, jako czynnik ograniczający rozwój, zbyt małe zaangażowanie władz lokalnych i instytucji wspierających rolnictwo, a przede wszystkim fakt, że władze lokalne nie interesują się dostatecznie problemami grup funkcjonujących na ich terenie. W opinii liderów grupy mają zbyt wielu członków. Z kolei brakuje liderów, którzy mogliby inicjować powoływanie kolejnych, nowych grup.

Wszyscy ankietowani rolnicy widzieli szansę rozwoju grup producentów rolnych w przyszłości, pod warunkiem istnienia korzystnych warunków zbytu produktów rolniczych, poprawy dochodowości produkcji rolniczej i dalszych możliwości uzyskiwania wsparcia finansowego z różnych źródeł. W nieco mniejszym stopniu oczekiwali sukcesu działań grupowych w poprawie i usprawnieniach w organizacji produkcji rolniczej oraz w podnoszeniu jakości produkowa-

RYSUNEK 4. Zagrożenia dla istnienia grup producentów rolnych w opinii liderów grup producentów rolnych

FIGURE 4. Threats for the existence of agricultural producer group in opinion of leaders of agricultural producer groups.

Źródło: Na podstawie [Antosz 2011].

nych płodów rolnych. Tak więc największe szanse rozwojowe grup producentów rolnych w ich ocenie sprowadzają się do osiągnięcia korzystnych cen w sferze zbytu i zaopatrzenia oraz w dostępności do rynków. Rolnicy, członkowie grup producenckich, determinanty rozwoju tych grup widzą bardziej w ekonomicznych uwarunkowaniach zewnętrznych aniżeli w zasobach i możliwościach tkwiących w ich gospodarstwach.

Odmienne szanse rozwojowe oceniają liderzy grup producenckich – doceniając znaczenie dofinansowania zewnętrznego, dostrzegają konieczność poprawy organizacji produkcji rolniczej, wprowadzania usprawnień technologicznych i podwyższania jakości produkowanych płodów rolnych. Kolejnym zagadnieniem, na jaki zwrócili uwagę liderzy grup producentów rolnych, to konieczność obligatoryjnego objęcia systemem rachunkowości rolnej gospodarstw rolnych. Istotna jest również, w ich ocenie, współpraca z organizacjami i instytucjami wspomagającymi rynki rolne. Liderzy wskazali na zbyt małe dotychczas zaangażowanie władz lokalnych w rozwój tych grup oraz nadmierne problemy administracyjne związane z ich założeniem i prowadzeniem. Zwrócili oni uwagę na konieczność uproszczenia procesu rejestracji grup producentów rolnych.

Z informacji zawartych w kwestionariuszach wywiadu skierowanych do przedstawicieli gmin, na których terenie zlokalizowane są badane grupy producentów rolnych, wynika, że ich pomoc ogranicza się do wynajmu bezpłatnie lub w formie dzierżawy lokalu i sprzętu biurowego. Z piętnastu badanych grup tylko w przypadku dwóch pomoc ze strony urzędów gmin dotyczyła również fachowej pomocy podczas pisania i tworzenia statutu grupy. Grupy producentów rolnych, a raczej ich liderzy, w sprawach prawnych i statutowych wspierali się przede wszystkim kompetentnymi znajomymi lub radzili sobie

sami, z różnymi rezultatami, czasami szukali pomocy u specjalistów. Ze strony władz lokalnych oraz innych instytucji grupy nie otrzymały praktycznie żadnej pomocy finansowej, administracyjnej i prawnej. Według przedstawicieli grup producenckich, bierna polityka tych organów przyczyniła się w znacznym stopniu do zahamowania rozwoju takich grup. Pozytywnie oceniana była natomiast działalność ośrodków doradztwa rolniczego, które organizują szkolenia i kursy dotyczące różnych aspektów działania grup, a także zachęcają rolników do integrowania się. Pracownicy ośrodków doradztwa rolniczego oddelegowani do tych zadań na bieżąco konsultują się z liderami grup, dokonują również wstępnych analiz grup producenckich działających na terenie ich oddziaływania.

Grupy producentów rolnych są ważnym elementem życia społeczno-gospodarczego na obszarach wiejskich. Jeżeli chodzi o rolę i oddziaływanie takich grup na społeczność lokalną, to liderzy wskazali na ogromny wpływ członków grupy na mieszkańców wsi. Lider grupy jest traktowany jako autorytet w środowisku wiejskim. Pozostali członkowie czują się wyróżnieni, działając w grupie, są to ludzie o większym niż przeciętne zaangażowaniu społecznym.

PODSUMOWANIE

Proces integracji polskiego rolnictwa przyspieszył dynamikę powstawania grup producenckich, do czego przyczyniła się możliwość uzyskania dofinansowania w ramach działania PROW. Szansę rozwoju stanowią także korzystne zmiany uregulowań prawnych. Przykład województwa dolnośląskiego wskazuje, że w grupy producentów rolnych łączą się gospodarstwa obszarowo większe i silniejsze ekonomicznie. Gospodarstwa te położone są przede wszystkim na terenach o korzystnych warunkach klimatyczno-glebowych. Czołową rolę w grupach producenckich pełnią ich liderzy. Dolnośląskimi grupami kierują doświadczeni fachowcy. Szansą rozwoju takich grup jest fakt, że wszyscy ankietowani rolnicy dostrzegają korzyści wynikające z działalności grupowej, a więc poprawę sytuacji ekonomicznej, uzyskiwane w ramach grup wsparcie finansowe, współpracę z organizacjami i instytucjami działającymi na rynku płodów rolnych oraz poprawę jakości sprzedawanych produktów. Do najpoważniejszych barier przy tworzeniu się grup producentów rolnych należy zaliczyć przede wszystkim bariery tkwiące w środowisku rolniczym, a zwłaszcza: silny indywidualizm rolników, brak wzajemnego zaufania i niechęć do zmian, a także brak liderów wiejskich, chcących zainicjować powstanie takich grup i zarządzanie nimi. Bariery rozwojowe związane są także z kondycją sektora rolniczego, a zwłaszcza z niekorzystną sytuacją ekonomiczną wielu gospodarstw, uniemożliwiająca przeprowadzanie inwestycji związanych z tworzeniem zaplecza magazynowego i zakupem urządzeń przygotowujących produkty do sprzedaży. Brak rozwiniętego, silnego przetwórstwa stanowić może kolejną przyczynę małej aktywności rolników w kierunku podejmowania zespołowych działań, gdyż często bodźcem do tworzenia organizacji jest przetwórcza, chcący stworzyć dla siebie pewne zaplecze surow-

cowe. Czynnikiem przyspieszającym powstawanie grup producentów mogłoby się stać łączenie lokalnych podmiotów skupowych i powszechność kontrakcji. Obecnie niewielkie podmioty skupowe często przegrywają konkurencję z dużymi firmami i tracą swoich dostawców. Szansą zarówno dla nich, jak i dla miejscowych rolników mogłoby się stać tworzenie wspólnych przedsięwzięć gospodarczych, korzystne byłyby też preferencje dla zakładów przetwórczych współpracujących z grupami producentów. O wzroście zainteresowania wspólnymi przedsięwzięciami mogą zdecydować pozytywne wzorce płynące ze strony działających grup, których członkowie odnoszą sukcesy na rynku. Możliwość spotkań z praktykami i wymiana doświadczeń to często najlepszy sposób przekonania rolników do podjęcia decyzji o przystąpieniu do grupy.

Institucje i organizacje działające w otoczeniu rolnictwa powinny być zobowiązane do prowadzenia stałej akcji informacyjnej i szkoleniowej skierowanej do producentów. Istotne jest także stworzenie potencjalnym członkom grup i ich liderom możliwości zdobycia kwalifikacji w zakresie zarządzania i administrowania takimi grupami.

Grupy producentów rolnych są ważnym elementem życia społeczno-gospodarczego na obszarach wiejskich. Poprzez współdziałanie wzmocniają kapitał społeczny wsi. Konieczne jest jednak większe niż dotychczas zaangażowanie władz lokalnych w ich rozwój. Nowe możliwości finansowe związane z integracją europejską, a także kolejne korzystne dla rozwoju grup nowelizacje ustawy o grupach producentów rolnych powodują, że w opinii większości członków grup producentów rolnych ta forma współdziałania ma przyszłość.

BIBLIOGRAFIA

- Antosz I., 2011: *Działalność grup producentów rolnych na Dolnym Śląsku*. Praca doktorska. Wydział Nauk Ekonomicznych SGGW, Warszawa.
- Boguta W., 2003: *Ustawa o grupach producentów rolnych i ich związkach – jak ją zrozumieć i wdrażać*. „BOSS Rolnictwo” 38.
- Boguta W., 2006: *Organizacja i funkcjonowanie grup producentów rolnych. Poradnik informacyjno-szkoleniowy*. Wydawnictwo Krajowej Rady Spółdzielczej, Warszawa.
- Chałupka P., 2006: *Działalność grup producentów rolnych w świetle aktualnych rozwiązań prawnych*. Materiały szkoleniowe. DWODR, Świdnica.
- Chlebicka A., Fałkowski J., Wołek T., 2008: *Powstawanie grup producentów rolnych a zmienność cen*. Raport FAPA, SAEPR, Warszawa.
- Czyżewski B., 2007: *Institucje w tworzeniu struktur agrobiznesu*. W: *Uniwersalia polityki rolnej w gospodarce rynkowej*. Wydawnictwo AE w Poznaniu, Poznań: 57–67.
- Czyżewski B., Jerzak M. A., 2006: *Otoczenie instytucjonalne rolnika oraz jego oddziaływanie na struktury wytwórcze i procesy wymiany w rolnictwie*. W: *Ekonomiczne uwarunkowania wykorzystania rynkowych narzędzi stabilizacji cen i zarządzania ryzykiem w rolnictwie*. Red. M.A. Jerzak, A. Czyżewski. Wydawnictwo AR w Poznaniu, Poznań: 58–59.
- Karasiewicz G., 2001: *Systemy dystrybucji artykułów rolno-spożywczych na rynku polskim. Diagnoza i koncepcja zmian*. Wydawnictwo UW, Warszawa.
- Kondratowicz-Pozorska J., 2008: *Rola grup producentów rolnych w budowie systemu informacji gospodarczej agrobiznesu*. Prace Naukowe 35. Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- Lemanowicz M., 2004: *Grupy producenckie i marketingowe, i ich wpływ na pozycję konkurencyjną rolników na rynku*. „Acta Scientiarum Polonorum, Oeconomia” 3 (1): 103–115.

- Le Vay C., 1983: *Agricultural Co-operative Theory: A Review*. „Journal of Agricultural Economics” 34, 1: 1–12.
- Małysz J., 1998: *Procesy integracyjne w agrobiznesie*. „Wieś i Rolnictwo” 2: 123–124.
- Małysz J., 2002: *Rozwój agrobiznesu a procesy integracyjne* (cz. 2). „Wieś i Rolnictwo” 1 (114): 25–30.
- Małysz J., Trziszka T., 1998: *Rynek rolny w świetle wymogów Unii Europejskiej*. Centrum Edukacji, Innowacji i Wdrożeń. Wydawnictwo AR we Wrocławiu, Wrocław.
- Norbert G., 2008: *A jak graczem będziesz. Dolnośląskie grupy producentów rolnych*. „Twój Doradca” 6: 20–21.
- Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 15 marca 2001 r. w sprawie wykazu produktów i grup produktów, dla których mogą być tworzone grupy producentów rolnych, minimalnej rocznej wielkości produkcji towarowej oraz minimalnej liczby członków grupy producentów rolnych. Dz.U. nr 26, poz 292.
- Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 4 lipca 2003 r. w sprawie wykazu produktów i grup produktów, dla których mogą być tworzone grupy producentów rolnych, minimalnej rocznej wielkości produkcji towarowej oraz minimalnej liczby członków grupy producentów rolnych. Dz.U. z 2003 r., nr 138, poz. 1319.
- Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 27 lutego 2004 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie wykazu produktów i grup produktów, dla których mogą być tworzone grupy producentów rolnych, minimalnej rocznej wielkości produkcji towarowej oraz minimalnej liczby członków grupy producentów rolnych. Dz.U. nr 43, poz. 401.
- Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 3 lutego 2005 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie wykazu produktów rolnych i grup produktów, dla których mogą być tworzone grupy producentów rolnych, minimalnej rocznej wielkości produkcji towarowej oraz minimalnej liczby członków grupy producentów rolnych. Dz.U. nr 30, poz. 258.
- Rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 20 kwietnia 2007 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „Grupy producentów rolnych” objętej Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013. Dz.U. z 2007 r., nr 81, poz. 550.
- Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 9 kwietnia 2008 r. w sprawie wykazu produktów i grup produktów, dla których mogą być tworzone grupy producentów rolnych, minimalnej rocznej wielkości produkcji towarowej oraz minimalnej liczby członków grupy producentów rolnych. Dz.U. nr 72, poz 424.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 października 2004 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu udzielania pomocy finansowej na wsparcie grup producentów rolnych objętej planem rozwoju obszarów wiejskich. Dz.U. z 2004 r. nr 238, poz. 2391.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 26 kwietnia 2007 r. w sprawie szczegółowego zakresu i kierunków działań Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa oraz sposobów ich realizacji. Dz.U. z 2007 r., nr 77, poz. 514.
- Ustawa z dnia 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych, Dz.U. z 2000 r. nr 54, poz. 654, z późn. zm.
- Ustawa z dnia 28 listopada 2003 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich ze środków pochodzących z Sekcji Gwarancji Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej. Dz.U. z 2003 r. nr 229, poz. 2273 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 15 września 2000 r. o grupach producentów rolnych i ich związkach oraz o zmianie innych ustaw. Dz.U. nr 88, poz. 983, z 2003 roku nr 229, poz. 2273, z 2004 roku nr 162, poz. 1694 oraz z 2005 roku, nr 175, poz. 1462.
- Skrijka P., 1999: *Stowarzyszenia w rolnictwie – jak powstały i dlaczego są potrzebne*. „Doradztwo i Edukacja” 3: 5–7.
- Woś A., 1996: *Agrobiznes, mikroekonomia, makroekonomia*. T. 1 i 2. Wydawnictwo Key Text, Warszawa.

OPPORTUNITIES AND THREATS OF AGRICULTURAL PRODUCER GROUPS DEVELOPMENT

Abstract. Joining of farmers in producer groups is necessary in the situation of progressing intensification of competition on agricultural markets. Stronger integration of producers ensures economic advantages of production scale and lower costs. Following Poland's integration with EU the process of formation of new groups became more dynamic. The motives for integration were changes in legal regulations and the possibility of obtaining subsidies from the EU budget. Although the number of producer groups has been increasing steadily it still is far from large, especially in relation to the number of agricultural farms operating in Poland. On the basis of surveys conducted among members and leaders of agricultural producer groups efforts to determine development barriers and opportunities of this form of farmers' co-operation were launched. Farmers perceive the advantages of co-operation mainly through joint actions to overcome market barriers, and further financing from the EU budget. The principal barriers are mentality problems, weak economic condition of farms, insufficient engagement of local governments in the activity of producer groups and administrative problems.

Key words: integration, agriculture, agricultural producer group, farm